

07.00.00 ისტორიული მეცნიერებათა HISTORICAL SCIENCES

დავით მალაზონია

სოციალური უმჯობესების ტომის ეთნიკური კომპონენტის პრობლემა XIX საუკუნის
მეორე ნახევრის ქართულ ისტორიოგრაფიაში

Resume

David Malazonia

SOME ANCIENT TRIBE'S ETHNIC BELONGING PROBLEMS IN GEORGIAN HISTORIOGRAPHY IN THE 2ND HALF
OF THE 19TH CENTURY

In the second half of the 19th century historiographical idea was developed intensively in Georgia, which was provided by deciphering of ancient oriental cuneiform characters. Scientists were interested in many ancient tribe's belonging, which is shared by modern historical science.

Резюме

Давид Малазониа

ПРОБЛЕМА ЭТНИЧЕСКОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ НЕКОТОРЫХ ДРЕВНЕЙШИХ ПЛЕМЕН В ГРУЗИНСКОЙ
ИСТОРИОГРАФИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА

Во второй половине XIX века в Грузии интенсивно развивалась историографическая мысль, чему благоприятствовала расшифровка древневосточных клинописных памятников. Внимание исследователей привлекла проблема этнической принадлежности рода древнейших племен. Было высказано не одно соображение, полностью разделяемых современной исторической наукой.

ძველი ასურული ლურსმული წარწერების გაშიფრვამ ბიბლიური თუბალი და მეშხის კონკრეტული სახით დაუკავშირა მცირე აზიაში ძვ.წ. II-I ათასწლეულებში არსებულ ტომთა დიდ გაერთიანებას, რამაც სამეცნიერო წრეებში მკვეთრად გაზარდა მათდამი ინტერესი.

ზოგიერთმა ევროპელმა ორიენტალისტმა (კ.ფ.ფელმან-პაუპტი) მათ ქართველობაში ეჭვი შეიტანა. ისინი მუშქების სამეფოს შექმნას მცირე აზიიდან გადმოსახლებულ ფრიგიელებს მიაწერდნენ და უარყოფდნენ ქართულ სამყაროსთან მათ მჭიდრო კავშირს.

ამ ვარაუდის საპირისპიროდ ფრიგიელთა და მესხთა დიფერენცირებას ახდენდა ი.დიაკონოვი. ის მუშქებს (მესხებს) და ფრიგიელებს სხვადასხვა ხალხად თვლიდა. მისი აზრით, მუშქების ქართველობა ტომი შედიოდა ფრიგიის სამეფოს შემადგენლობაში, ხოლო ასურელებმა ფრიგიის სამეფოს მუშქების ქვეყანა უწოდეს, რადგან ეს ტომი მათ საზღვრებთან ყველაზე ახლოს იყო.

მუშქები და თუბალები ქართველურ ტომებად გამოაცხადეს ცნობილმა ორიენტალისტ-ისტორიკოსებმა - მასპერომ და ლენორმანმა.

ჩვენი ისტორიოგრაფია ამ საკითხს ეჭვით არასოდეს უყურებდა. გარდა თეიმურაზ ბაგრატიონისა, რომელმაც ქართველ ისტორიკოსთაგან პირველმა გამოთქვა ბიბლიური თუბალებისა და იბერების იგივეობის ვარაუდი, ასეთ პოზიციას მკაცრად იცავდნენ სპარათაშვილი, პლიოსელიანი ბიბლიური თუბალების ქართველობა გადაწვეტილად მიიჩნდა დ.ბაქრაძეს, რომელიც ფრანგი ისტორიკოსების - დიუბუასა და ვ.სენ-მარტენის დასკვნებს გყრდნობდა: „რომ თობელნი თუ თუბელნი არიან ქართველნი, ეს ცხადია; იოსებ ფლავიოსი ნამდვილად ამბობს, რომ თუბალებად იგულისხმებოდნენ იბერნი ანუ იბერნი პლინისა, სტრაბონისა და პროკოპისა, ესე იგი აწინდელნი ქართველნი. ტუბალი, იბერი და მიკროტეს ტიბარნი ერთი და იგივეა“ [2].

თუბალებისა და მეშქების ეთნიკური კუთვნილების საკითხს შეეხო ა.ხახანაშვილი. თუბალს იგი ტიბარებთან აიგივებდა (თუბალი და ძველალმოსავლური თაბალი კი მას იდენტურ სახელებად მიიჩნია); ასევე ერთი გეოგრაფიკობის ხალხად თვლის მეშქებს, იმავე ასურულ წარწერებში მოხსენიებულ მუსკებსა და ძველ ბერძნულში დაცულ მოსხებს.

ა.ხახანაშვილი ამ თვალსაზრისს ისტორიულ წყაროთა შეპირისპირებასთან ერთად ლინგვისტური მასალების მოშველიებითაც ამყარებს. იგი თვლის, რომ სინამდვილეში საქმე გვაქვს ერთი ეთნოსის აღმნიშვნელი ტერმინის სხვადასხვა ფონეტიკურ ვარიანტთან, კერძოდ, ვ.სენ-მარტენის მტკიცებების მოშველიებით ა.ხახანაშვილი ასკვნის, რომ სახელი მესხი (მეშხი) სათავეს იღებს „ქართლის ცხოვრების“ „მცხეთისიდან“. ხოლო „თუბალი“ - ამავე წყაროს „უფლოსისაგან“ [10].

რაც შეეხება ეთნონიმს „ტიბარნი“, ისტორიკოსის აზრითაც (ს.ჯანაშია, ა.შანიძე) ტერმინ თუბალში (თაბალი, ტიბარნი) თავს უნდა იხედოს პიდრონიმ „ტოპადის“ (ტაპ მცირე აზიაში) ქართული ვარიანტი „ტაბას“ სახით (იგივე „ტაბა“).

ნაშრომში „საქართველოს ისტორია“ მუშქებისა და თუბალების საკითხს შეეხო მ.ჯანაშვილი და ქართულ სამყაროსთან მათი იგივეობის თვალსაზრისს განავიხარა. მისთვის ნათელია ერთადერთი კავშირი თუბალ-თიბალ-ტიბარენსა და მუშქ-მოსხ-მესხს შორის. ხოლო მათი განსახლების არეალად (ძვ.წ. XII-VII ს-ში) თვლის კაპადოკიას - კილიკიამდე და ზემო ევფრატამდე ტიბარენსა და მასთან დაკავშირებულ ფორმებს ისიც ქართული „ტბის“ ვარიანტებად თვლის [8].

ასევე, მოცემული დროის მეცნიერული აზრის შესატყვისა ქართველ სამოციანელთა - ი.ჭავჭავაძის, ა.წერეთლის, ი.ვოგებაშვილის, გ.წერეთლის, ზ.გულიაშვილის, ა.მირიანაშვილის, ე.მირიანაშვილის. . . თვალსაზრისი. „ისტორიულ ჭეშმარიტებად ცნობილია - წერდა ი.ჭავჭავაძე - რომ ევკლიტელთა „მუშენი“, დაბადების „მოსონი“ ანუ „მეშენი“, ახლანდელი „მესხნი“, პეროლოტეს „ტიბარენნი“, სტრაბონის „იბერნი“ და კოლხნი შეადგენდნენ ქართველ ნათესაობის ერსა. . . ძველთაგანვე ქართველთ ნათესაობას უჭირია მთელი სივრცე ლალისის მდინარეთაგან მცირე აზიაში - შავი ზღვის პირამდე და მთელი აღმოსავლეთი მხარე ამ ზღვისა, აგრეთვე იგი ადგილები, რომლებიც მტკვარსა და არაქსს შუა მდებარეობენ, აშკარაა, რომ ვინაც ამ ადგილებში დაჩემება რამ უნდა, ან ქართველების კუთვნილების გაუქმება მოუნდებდა, ან უნდა დაამტკიცოს, რომ ზემოთ დასახელებული ერნი ქართველთა ნათესავისა არ იყვნენ და არც არიანო“.

საბოლოოდ უნდა ითქვას, რომ ამ ტომების ქართველობა თანამედროვე ისტორიოგრაფიაშიც დადასტურებულია.

საინტერესო თვალსაზრისი გამოიკვეთა კაპადოკიის მკვიდრი მოსახლეობის ეთნიკური კუთვნილების სფეროში. აწერეთელი მათ ქართველურ ტომად თვლის. შესაბამისად, ქართველად მოიხსენიებს იგი წმინდა ნინოსაც (პოემა „წმინდა ნინო“, აგრეთვე წერილი „თამარ მეფე“).

კაპადოკიას ქართულ სამყაროდ აღიქვამენ ახახანაშვილი, გწერეთელი. ამ საკითხის გარშემო უკვე არსებობდა დრუბინაშვილის გამოკვლევა - „ეტიმოლოგიური განხილვა ძველთა და ახალთა კაპადოკიის ან ჭანეთის მკვიდრთა მოსახლეობა“ (ნაშრომი წერილების სახით იბეჭდებოდა 1877 წლის „ივერიაში“), მასში მკვლევარი ენობრივი და ტოპონიმიკური მასალების საფუძველზე ამტკიცებდა კაპადოკიელთა ქართველობას. ამ ეთნიკურ-ნათესავრი კავშირის ასპექტშივე გაიაზრებს დრუბინაშვილი ქართველთა განმანათლებლის ჩამომავლობის საკითხს: „რადგანაც კაპადოკიის ხალხსა ჰქონდა ნათესაობა საქართველოს ხალხთან, ამით განიძარტების სურვილი კაპადოკიის სულიერ მამათა - დამყარება საქართველოში ქრისტიანობის სარწმუნოებისა. . . თუ ქართული ენა არ სცოდნოდათ ამ წმინდანებს, საქართველოში ვერ გაბედავდნენ მოსვლასა და ვერც მოიწაფებდნენ ხალხსა. ესეც უნდა ვთქვათ, რომ წმინდა გიორგი იყო კაპადოკიელი და ამის გამო მთელს საქართველოში ძალიან პატივცემული, ამ წმინდა გიორგის მონათესავე იყო წმინდა მოციქულთ სწორი - ნინო, აგრეთვე კაპადოკიელი და მცოდნე ქართული ენისა. უამისოდ არ შეეძლო ჯაღაგება ქრისტეს სარწმუნოებისა და მოქცევა ქართველთა“.

კაპადოკიის ქართულ სამყაროსთან იგივეობისა და კონკრეტულად წმ. ნინოს ქართველობის საკითხში ფრთხილი პოზიცია უკავია დბაქრაძეს. პირადად მას სირიელად წარმოუდგენია წმინდა ნინო და სათანადო საბუთების გარეშე აწერეთლისა და დრუბინაშვილის კატეგორიულ ტომს გაუმართლებლად თვლის [1].

წმინდა ნინოს ქართველობას (საკითხი განიხილება კაპადოკიის ეთნიკური კუთვნილების კონტექსტში) არც ქართული თუ უცხოური, მათ შორის უძველესი (IV საუკუნის ახლო ხანებში შექმნილი) საისტორიო ძეგლები ადასტურებენ და არც თანამედროვე ისტორიოგრაფია (იგჯავახიშვილი) თვლის ბოლომდე სარწმუნოდ.

რაც შეეხება კაპადოკიელთა ქართველური წარმომავლობის თვალსაზრისს, იგი არც თუ ძალიან სცილდება ჩვენი დროის რიგ ისტორიკოსთა (დ.გოზალიშვილი, დ.ჩაკვეტაძე) კონცეფციებს.

აწერეთელი დასავლურ ქართველური მიდგომის ტომად თვლიდა ხალიბებს (რაც იმ დროის ქართული ისტორიოგრაფიის საერთო თვალსაზრისს გამოხატავდა). განსაკუთრებით საინტერესო კი მისგან ბალკანელ-მცირეაზიელი უძველესი მოსახლეობის საერთო ეთნიკური წარმომავლობისა და მათთან ქართველური ტომების ნათესაური კავშირის გარაუდია.

ასეთი თვალსაზრისი XX საუკუნის ქართველ ისტორიკოსთა შორისაც საკმაოდ გავრცელებულია. ცნობილია სჯანაშიას კონცეფცია ბალკანეთსა და წინა აზიაში ხეთურ-იბერული მოსახლეობის უძველესი მკვიდრობის შესახებ. საყურადღებოა სკაუნიშვილის აზრიც, რომ აქ მცხოვრები ხალხი, კერძოდ - პელაზგები, ენათესავებოდნენ ქართველ ტომებს. ამ თვალსაზრისს ა.ურუშაძე ემხრობა.

წინა აზიის არქეოლოგიურმა შესწავლამ და დურსმული წარწერების გაშიფრვამ ევროპის ისტორიკოს-ორიენტალისტთა წინაშე მწვავედ დააყენა ხეთური მოდემის ტომების ქართულ სამყაროსთან ეთნიკურ-კულტურული მიმართების საკითხიც.

ჩვენი საზოგადოება - საისტორიო აზრი მათში ძირითადად ქართველურ მოსახლეობას ხედავდა. ნიშნობილია ი.გოგებაშვილის განმარტება: „ევროპისა და რუსეთის ორიენტალისტთა (ლენორმანის, მასპეროს, პროფესორების - ანუნიის, ნიკოლსკისა და სხვ) გამოკვლევებით. . . სახელგანთქმული ხეტნი, რომელნიც ეგვიპტელებს მსოფლიო ბატონობას დიდხანს ეცილებოდნენ და რომელთაც ბერძნებს ბევრი რამ გონების ნაღვაწში უანდერძეს, აგრეთვე ქართველთა ტომს ეკუთვნოდა, როგორც ამას გვიმტკიცებს საფრანგეთის წარჩინებული მეცნიერი მასპერო თავის თხზულებაში „აღმოსავლეთის ხალხთა ძველი ისტორია“ [3].

ხეთოლოგიის შემდგომი დაწინაურება, კერძოდ - აღმოჩენილი წარწერებისა და მათ ნიადაგზე ხეთური ენის ფონეტიკის დადგენა ქართულთან მჭიდრო კავშირში ესახება პამირანაშვილს („ივერია“, 1903, №35). საინტერესო განმარტებას იძლევა ი.გოგებაშვილი. იგი ხეთებს (ხეტებს) ეგვიპტელთა შესაძლო წინაპრებად მოიაზრებს, ხოლო ქართველ ტომებთან მათ კავშირს უფრო კულტურულ-ეკონომიკური ურთიერთობის სფეროში ხედავს („ცნობის ფურცელი“, 1899, №819).

XX საუკუნის მეცნიერებმა არაერთი მნიშვნელოვანი გამოკვლევა მიუძღვნეს ხეთური სამყაროს ეთნო-ტიპოლოგიური საკითხების შესწავლას. საგულისხმოა სჯანაშიასაგან ხეთების (ხურიტულ და სუმერულ ტომებთან ერთად) იბერიულ-კავკასიური მოდემის ხალხად აღიარება [9].

ამჟამად კატეგორიულად მაინც ვერ მტკიცდება ხეთების ქართველურ სამყაროსთან ნათესაობა. მათი ენის შესწავლამ ცხადყო, რომ მასში დიდია ინდოევროპული ელემენტების ხვედრითი წილი (პრონზი, ბალაბული, ვოტტე [9]). რამდენამდე განსხვავებულია სტრუქტურის პოზიცია, იგი მხოლოდ ნაწილობრივ ღებულობს ხეთურს ინდო-ევროპულ ენად [7].

ჩვენი დროის გერმანელი მკვლევარი კეკრმანი თვლის, რომ „ნამდვილი ხეთები იყვნენ პროტოხეთები და არა დამპყრობი ინდო-ევროპელები. . .“ [5]. ამდენად, ინდო-ევროპული ენობრივი ფორმები მასში მოგვიანებით უნდა შესულიყო. ეს თვალსაზრისი აძლიერებს გამელიჩიშვილის დასკვნას, რომ ტერმინ „ხეთში“ სინამდვილეში უნდა იგულისხმებოდეს კრებითი სახელი საერთო სივრცეზე მცხოვრები, მათ შორის ქართველური მოდემის „პროტოხეთური“ ტომებისა.

XIX საუკუნის ისტორიოგრაფიული აზროვნების მეცნიერული ათვისების საფუძველზე თვლიდნენ ქართველი სამოციანელები ურარტუს მოსახლეობას ქართველთა მონათესავე (ქართველურ, ან წინარე-ქართველურ) ტომებად.

ი.ჭავჭავაძე ვანის ტბის მიდამოებში სომეხი მოსახლეობის დაფუძნებას ურარტუს სახელმწიფოს დაცემას უკავშირებდა („ივერია“, 1889, №72). ილიას თვალსაზრისი ურარტული და ქართველი ტომების ნათესაობის შესახებ გაბატონებული აზრი იყო იმ დროის ქართულ სამეცნიერო წრეებში.

ი.გოგებაშვილი ურარტელთა ისტორიას ჩვენი უძველესი წარსულის კონტექსტში განიხილავს და ვანის ტბის პირას აღმოჩენილი ძეგლების ადრეული ქართული კულტურის ნაშთებად წარმოუდგება: „ურარტელთა წინაპრობა მეტად დიდს პატივს სდებს ქართველს ერსა. . . ხოლო ვინ იყვნენ ურარტელნი, ეს საკითხს შეადგენდა 20 წლის წინათ, ახლა კი ისტორიულ ჭეშმარიტებად ითვლება წარჩინებული ისტორიკოსებისაგან. პირველად ლენორმანმა წარსმოსთქვა ეს აზრი. . . შემდეგ აღმოსავლეთის ისტორიის ორმა გამოჩენილმა მკვლევარმა სენსმა და გიურმა ლენორმანის შეხედულება ისეთ მკვიდს ფაქტებად დაამყარეს, რომ მასპერო კატეგორიულად, გადაჭრით ამბობს, რომ ურარტელები იყვნენ ქართველთა ერის მონათესავე წინაპრებიო. . .“ [3].

ქართველი და ურარტელი ტომების ეთნიკური ნათესაობის აღიარებისას ძირითადი ყურადღება მათი ენების სიახლოვეს ექცეოდა. ხაზგასმით აღინიშნებოდა: ურარტელი ლურსმული წარწერების ქართულობა (ი.გოგებაშვილი), ურარტელის, იგივე „აღაროდიულის“ ქართული ენის წინამორბედობა (გ.წერეთელი), თვით თანამედროვე ქართულთან (ი.ოქრომჭკელიშვილი, ზ.გულისაშვილი), თუ მის დიალექტურ ან ენობრივ განშტოებებთან (პამირანაშვილი - მეგრულთან, თ.დადეშქელიანი - სვანურთან და ა.შ.) მისი მსგავსება. (დამახასიათებელია გა.ზ. „კვალში“, №37, 1894წ.

